

Sağlık antropolojisi araştırmaları

Prof. Dr. Akile Gürsoy

İngiltere Durham Üniversitesi Antropoloji Bölümünden mezun olduktan sonra Hacettepe Üniversitesi'nde sosyal antropoloji doktorasını tamamladı. 1983-1998 yıllarında Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim üyesi, 2009-2011 arasında İstanbul'da yeni kurulan bir vakıf üniversitesinde rektörlük yaptı. 2009'dan bu yana Avrupa Bilim Vakfı (ESF) Sosyal Bilimler Daimi Komitesi'nde Türkiye'yi temsil etmektedir. Araştırma alanları sağlık antropolojisi, nüfus konuları, göç ve bilimde ideolojilerdir.

Ankara'da 1970'lerde bir grup antropolog alışveriş yapmak için bir züccaciye dükkânına girmiştik. Dükkânda bir süre oyalanarak alışveriş yaparken dükkân sahibi ile ahbaplık kuruldu. En kıdemlimiz olan meslektaşımız, üzerinde Dr. unvanını yazan kartını verince, dükkân sahibi sevinerek ve umutla bize bakarak, "Ne iyi oldu sizi tanıdım, eşim içerde çok rahatsız. Hep karnı ağrıyor, bir bakar mısınız?" dedi. Doktorali arkadaşımız da, "Karnı hastalığından hiç anlamam, ben antropoloğum, benim dalım antropoloji" diye cevap verdi. Bunun üzerine dükkân sahibi yarı şaşkın, "Abi, ne hastalıklar var da biz bilmiyoruz" dedi.

1970'leri geride bırakalı 40 yılı geçti. Ama antropoloji bilim dalı Türkiye'de ne kadar daha fazla tanınıyor, ne kadar daha fazla biliniyor çok emin değilim. Sadece sıradan vatandaşlar arasında değil, bilim camiası da çoğunlukla bu bilim dalına hala yabancı ve mesafeli. Türkiye'deki bugün toplam 200'den fazla üniversitede sadece 10 antropoloji bölümü var. Bunların bir kısmında sadece lisans, bir kısmında sadece lisansüstü programlar açılmış. Bir kısmında ise programın adı var ama öğrencisi yok! Lisans ve lisansüstü eğitimde bu kadar marjinalleşmiş bir bilim dalının getireceği bakış açısı da haliyle ülke genelinde kısıtlı ve bu durum sosyal araştırmaların niteliğine de etki ediyor. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa gibi endüstrileşmiş ve yaşam kaynaklarını tüm dünyaya bakarak bulmaya çalışan ülkeler bu dala çok önem verirken aynı şey bizim coğrafyamızda geçerli değil. Türkiye'de antropoloji bilim dalında yetişmiş bilim

insanları, İngilizcede "critical mass" denilen, istenilen sonucu vermesi için gerekli olan sayı ya da miktara hala ulaşmış değiller. Üç boyutlu resim çizmeyen ressam gibi, sosyal analizlerimiz antropoloji bilim dalının geliştirmiş olduğu kültür boyutuna tam hakkını vermiyor. Bu boşluk, tüm sosyal bilim dünyamıza ve haliyle sağlık araştırmalarına da yansıyor.

Sağlık alanında antropoloji yöntemleri ile gerçekleşen araştırmalara geçmeden önce, bu bilim dalını kısaca özetlemek gerekirse, antropoloji sosyal ve fizik antropoloji olarak iki ana branşa ayrılmakta. Fizik / biyolojik antropoloji, insanın biyolojik evrimini ve günümüzde insan topluluklarının genotip ve fenotip olarak özelliklerini, benzerlik ve farklarını inceliyor. Genelde ülkemizde antropoloji denilince, akla fizik antropoloji gelmekte, bu dalda olanlar "kafatası inceleyenler" olarak bilinmektedir. Sosyal / kültürel antropoloji ise, insan topluluklarının kültürünü, yani dil, din, inançlar, aile ve diğer sosyal gruplar, üretim, dağıtım ve tüketim biçimleri, maddi kültür kalıntıları, zihniyet yapıları, davranış kalıpları, semboller, törenler gibi sosyal yönleri bütüncül bir yaklaşımla incelemekte. Sosyal kültürel antropoloji de fizik antropolojide olduğu gibi, hem tarihsel boyut içinde hem de günümüz kültürleri arasındaki benzerlik ve farkları ortaya koyacak şekilde, diyakronik veya senkronik inceleme yapıyor.

Sosyal / kültürel antropolojinin temel araştırma yöntemi; "katılarak gözlem" dediğimiz incelenen toplumun içine giderek, orada yaşayarak, o toplumun insanları gibi aynı havayı soluyarak, gece-gündüz onlarla birlikte bulunarak, onların dilini öğrenerek elde

edilen bilgiler şeklinde oluyor. Bu klasik yöntemde artık incelenen topluma salt soru sorarak bilgi edinmekten çok onları yakından tanıyarak sorulara ne şekilde tepki vereceklerini anlamayı da içeriyor. Satır araları ve sessizliklerin anlamı çözümleniyor. Bir toplumda kalınması gereken süre ise, klasik anlayışla dört mevsimi kapsayacak şekilde en az bir yıl oluyor. Amaç, incelenen kültürü bütüncül bir yaklaşımla içgörü ile kavrayarak irdelenebilmek. Antropoloji bilim dalının toplumla ilgili sağlık konuları dâhil, her konuyu incelediğini söyleyebiliriz. Ancak bilim dalının önemli ve farklı olan özelliği, inceleme konusunun katılarak gözlem tekniği ile ve bütüncül yaklaşım anlayışı ile incelenmiş olmasıdır.

Günümüzde genellikle tüm dünyada, ancak özellikle Türkiye gibi ülkelerde bu uzun zaman dilimini ayırarak araştırma yapmak maalesef zaman ve maddi kısıtlılıklar dolayısıyla hakkıyla uygulanmıyor. Bazı lisansüstü programlarda yüksek lisansta 6 ay, doktora 12 ay alan araştırması şartı getirilebiliyor. Bunların dışında pek çok alan araştırması birkaç ay ile sınırlı kalabiliyor. Ayrıca günümüzde "fast food" misali, araştırma dünyasında da hemen netice alma çabası hâkim. Bu kaygıya pek çok üniversitede getirilen yıllık yayın yapma şartları, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi "publish or perish" anlayışı ve baskısı önemli rol oynuyor. "Rapid assessment techniques" (RAP) olarak bilinen hızlı değerlendirme teknikleri adı altında odak grup görüşmeleri gibi tekniklerle araştırılmak istenen konu mercek altına alınarak, neredeyse laboratuvar ortamında ele alınarak hızlı neticeye varılma yoluna gidiliyor.

Klasik anlamda sosyal / kültürel antropoloji ile sayısal analize dayanan sosyoloji, halk sağlığı araştırmalarının paradigmalarında farklılık bulunmaktadır. İncelediği toplumun içinde uzun süre yaşayan antropolog için nesnellik ve objektiflik konuları ayrı bir boyut taşımaktadır. Post modern, yorumlayıcı analizde, etnografik araştırma sonuçlarının araştırmacı ile toplum arasındaki ilişkinin bir sonucu olduğu kabul edilir. Burada söz konusu olan, tek bir toplumsal "gerçek" olmadığı; toplumda yaşayan antropoloğun kendi özellikleri ve dünya görüşünün de sonucu olarak toplumdaki bir görüntü elde edebildiğimizdir. Postmodern analizler yöntem olarak tartışılmaya devam etmekte, ancak sosyal araştırma dünyasında popülerliği sürmektedir.

Bir diğer önemli nokta da, yapılan araştırmanın antropoloğun kendi kültürü içinde olup olmadığı ve diğer ülkelerin, kültürlerin incelenmesiyle kendi kültürünü, kendi ülkesini incelemek arasında nasıl bir fark olduğunun anlaşılabilmesidir. İstisnaları hariç tutarsak Türkiye'de antropologların hemen hemen tümü yurt dışında araştırma yürütmüş, yurt dışında alan araştırması gerçekleştirmemiştir. Bu durum, ülkemizde antropolojinin bakış açısını değerlendirmek adına önemlidir. Çünkü kendi toplumumuzda örtüşen zihniyet yapıları, ağır basan sorumluluklar ve taraftarlıklar söz konusudur. Düşünülmesi gereken bir diğer fark, Türkiye'de yabancı antropologların bakış

açılarındaki fark ve bağlı oldukları farklı sorumluluklardır.

Türkiye'de de hem biyolojik, hem de sosyal antropolojinin sağlık alanına katkısı ve bu katkılardan beklentiler giderek artmaktadır. Sosyal / kültürel antropolojinin sağlık bilimlerine yapmakta olduğu katkı hemen her zaman sıra dışı bir bakış açısı kazandırmak olmuştur. Antropologlar, etnografinin "keşfedici" özelliğini çeşitli ifadelerle vurgulamışlardır: "*Sosyal teori ile toplumsal acı çekmenin etnografisi arasındaki mesafe hayati ve eşiksel bir mesafedir. Kimseye ait olmayan, keşfedilmeye açık, girilmemiş bir zemin, yeni bir şey için bir basamaktır. Bu tür bir eşiksel konum tıp ve toplum üzerine, mevcut olanı, olduğu gibi kabul etmeyebilen, esaslı farklı bir anlayış geliştirebilir*".

Burada Türkiye'de ve dünyada yapılmış dört örnek üzerinden bu sıra dışı konuma dikkat çekmek istiyorum. Antropologlar tarafından yürütülmüş sağlık alanına ilişkin araştırma olarak seçtiğim örnekler: Leininger'in bir şizofreni tanısını sorgulaması, Terzioğlu'nun kanser hastaları üzerine araştırması, Gürsoy'un bebek ölümlerinin kültürel boyutu üzerine alan çalışması, Schepher-Hughes'in organ mafyasını içeren illegal organ trafiği üzerine tartışmalı araştırmasıdır. Bu dört araştırmanın çok kısa özetlerini aşağıda veriyorum.

Antropolojinin sağlık bilimlerine yaptığı

1970'lerde Ankara'da bir grup antropolog alışveriş yapmak için bir züccaciye dükkânına girmiştik.

En kıdemlimiz olan meslektaşımız, üzerinde Dr. unvanını yazan kartını verince, dükkân sahibi umutla bize bakarak, "Ne iyi oldu sizi tanıdım, eşim içerde çok rahatsız. Hep karnı ağrıyor, bir bakar mısınız?" dedi. Doktoralı arkadaşımız da, "Karnı hastalığından hiç anlamam, ben antropoloğum, benim dalım antropoloji" diye cevap verdi. Bunun üzerine dükkân sahibi yarı şaşkın, "Abi, ne hastalıklar var da biz bilmiyoruz" dedi.

ABD’de son yıllarda ortaya çıkan ekonomik krize rağmen, Obama’nın araştırma fonlarını kısmadığı biliniyor. Üstelik muhalefet tarafından eleştirilen bu destek sadece tıp, fizik gibi pozitif bilimlere değil, tüm sosyal bilimleri de kapsayıcı şekilde sürüyor. Obama’nın tüm bilim dallarını bir bütün olarak görmesinde, sosyal bilimlerin ayrılmadığı bir bilim anlayışına sahip olmasında, belki de annesinin antropolog olması da rol oynamış olabilir.

en canlı örneklerden biri, hemşire ve antropolog olan Margaret Leininger’in Stevie adlı ABD’de evlat edinilmiş Vietnamlı bir çocuğa yapılan şizofreni teşhisini sorgulaması ve aslında bu çocuğun şizofreni olarak tanımlanabilecek bir hastalıktan çok, derin ve travmatik bir kültür şoku yaşamış olmasını savunan tezidir. Stevie, üç yaşlarında Vietnam’dan getirilerek kendi çocukları olmayan, orta sınıf bir Amerikalı aileye evlat olarak verilir. Çok iyi niyetlerle çocuğu alan aile, bir süre sonra ciddi uyumsuzluk belirtileri sergileyen ve sadece yeni evindeki “annesiyile” bağımlı bir ilişki kuran çocukla baş edemeyip onu bir bakım kurumuna teslim ederler.

Leininger, orta sınıf Amerikalı bir aileyle kırsal Vietnam kültürlerini kıyaslamalı olarak incelemiştir. Çocuğun ilk geldiği günden itibaren gıda alışkanlıkları, tuvalet ortamı, pencerelerde cam ve parmaklıklar gibi mobilyalar, geniş aileden çekirdek aile ortamına geçiş, elektrik ve televizyon gibi yenilikler, babanın (erkeklerin) rolündeki değişiklik uygulamalar gibi pek çok maddi ve sembolik kültür referanslarındaki ciddi farklılıkların çocuğu yeni dünyada anlamlı bağlar kurmasında büyük zorluklar yarattığını savunur. Kültür farkını göz ardı ederek, sadece iyi niyetle yapılan yaklaşımların çocuğa yetmediğini; zaten travmatik bir savaş ortamından çıkmış olan çocuğun içine kapanarak iletişimden kaçındığını iddia eder. Tıp tanısının tüm bu faktörleri göz ardı ederek duyarsız kaldığını savunur.

Doktora tez çalışmasını İstanbul’da kanser hastalarının hastalık algıları üzerine yapmış olan antropolog Ayşecan Terzioğlu ise sağlık personelinin, kanser hastalarını daha doğrusu tüm hastaları “bilinçli” ve “bilinçsiz” hasta olarak ayrıştırdığını ve bu sınıflandırmaya göre onlara farklı davrandığını tespit ediyor. Hastalar, sosyoekonomik konum ve eğitim düzeyi ile yakından bağlantılı olan bu ayrıştırmaya göre muamele görüyor. Hastalar bir süre sonra bu durumu içselleştirerek, “tabii ben bilinçli hasta olmadığım için ...” gibi ifadelerde bulunabiliyorlar. Bana “eğitilmiş aydın” ve “cahil halk” ayrışmasını çağırıştıran bu bakış açısı, hastalar arasında bir ikilem oluşturuyor.

Bu araştırmayı yapmak için Terzioğlu, bir yıla yakın bir süreyle kanser hastalarını hastane ortamında, olabildiğince evlerinde, dışarda kafeler gibi mekânlarda gözlemliyor, onlara “yarı yapılandırılmış” mülakatlar uyguluyor. The City University of New York - The Graduate Center, Antropoloji Bölümü’nde, Türk modernitesini sağlık alanı ve kanser hastalarının hastalık anlatılarıyla ilişkilendirdiği doktora tezinde hastalık deneyimi ve anlatıları, toplumda ve tıp alanında sağlık ve hastalığın farklı tanımları, hasta ve sağlık çalışanı iletişimi, sağlık ve cinsiyet, konuları keşfedici bir yaklaşımla kapsıyor (2008).

Bebek ölümlerinin kültürel boyutunu inceleyen Gürsoy, inceleme bölgesi olan İstanbul’un “Göçkent” adını verdiği gecekondu bölgesinde bir yıla yakın alanda gözlem yapıyor, geliştirilmiş olan yarı-yapılandırılmış mülakatlar aracılığıyla kadınların doğurganlık, yaşam deneyimi ve kalitesi, sosyoekonomik durumları, çocukların sağlığı ve ölümlülük durumlarını inceliyor. Söz konusu gecekondu bölgesinde, derinlemesine

mülakatlar öncesi bir “survey” yapılmış olması araştırmayı hem nitel, hem de nicel boyutlu kılıyor.

Daha da önemlisi sayısal verilere eklenmiş olan değişkenlerden bir kısmı, niteliksel gözlemlere dayanan, geleneksel olarak çocuk sağlığı araştırılırken ele alınmayan değişkenlerden oluşuyor. Mesela ataerkil hane halkı içinde geniş aile olarak oturan ve evde müdahaleci bir kayınvalidenin varlığı, çocuk sağlığını olumsuz etkileyebiliyor. Araştırma sonuçları, tıp literatüründe “ana-çocuk” terimi ile birleştirilmiş olan bakış açısının aksine, bebek ölümlerinde en önemli faktörlerin babanın ve hane halkının özellikleri olduğunu ortaya koyuyor. Esasında, bir araştırmada sayısal analize yönelik bir mantık ile niteliksel anlayış birbirinden farklı olduğu için araştırmacının kendi içinde bir gerilim yaratabiliyor. Ama iki yöntemin birleştirilerek bir açıklamaya gidilmesi o araştırmaya bir derinlik ve ufuk getirebiliyor. “Göçkent” araştırma bulgularının Türkiye genelinde ne kadar geçerli olduğunu araştırmak isteyen Fransız Demografi Enstitüsü INED’in araştırma fonuyla yürütülen daha sonraki bir araştırma, aslında bu tür bir genelleme yapmak için ülke genelinde toplanmış, yoğun odaklı veri olmadığını gösteriyor.

Vermek istediğim dördüncü örnek, antropolog Nancy-Schepher Hughes’ün illegal organ nakli üzerine yürütmüş olduğu araştırma. Bu son örnekte, antropoloji bilim dalının araştırma konusunda yüzleşmekte olduğu çelişkiler, etik kaygılar ve değişimler konusunda önemli bir örnek. Hemen bütün araştırmaları tartışmalı olan Schepher-Hughes, uluslararası organ trafiği gerçekleştiren organ mafyasını, yoksul organ vericiler ve varlıklı alıcıları, bu trafikte rolü olan

sağlık uzmanlarını kapsayan araştırmada haliyle mekân olarak tek bir coğrafi bölgeye odaklanamıyor. New York, İsrail gibi alıcı merkezler, Türkiye, Kafkaslar, Orta Doğu, Asya gibi organ veren toplulukların köyleri ve gecekondular mahallelerine gidiyor. Kliniklerde kanun dışı yürütülen uygulamaları yerinde inceliyor. Tüm bölgelerde bu ticaretin parçası olan sağlık kuruluşları ve elemanlarıyla olabildiğince bire bir görüşüyor. Çete üyeleri ile görüşebilmek için polisle işbirliği yapıyor. Onlarla görüşebilmek için kendisini organ peşinde olan alıcı durumunda sunuyor.

Araştırmanın sonuçları, tahmin edileceği gibi para karşılığı organlarını verenlerin hemen her zaman çaresizlik içinde, bazen yaşamları ile tehdit edilerek, bazen de tam ne olduğunu bilmeyerek organlarını verdikleri; sıkça kandırıldıkları; organları eksilerek devam ettikleri yaşamlarında ise yaşam kalitelerinin bozulmuş, eksilmiş olduğu; çoğunun büyük pişmanlıklar ve iç hesaplaşmalar yaşadıkları gibi bulgular söz konusu. Ama ilginç saptamalar da var. Mesela Filipinler gibi sömürgeleşme deneyimini çok ağır yaşamış ülkelerden organ mafyasına organ vermiş olanların daha az pişmanlık duydukları, beden bütünlüklerinden daha kolay, sorgulamadan vazgeçmiş olmaları gibi. Araştırmayı antropolojik araştırma açısından irdelediğimizde ise, antropolojide bilimsel araştırma adına düşündürücü hususlarla karşılaşılıyor.

Bir kere, artık araştırmanın inceleme mekânı; bir köy, kasaba veya tek bir sosyal grup olmayıp daha geniş bir alana yayılıyor. Ulusal sınırlar ötesi ve pek çok farklı sosyal grubu ilgilendiren bir konu etrafında araştırma sorunsalı kurgulanıyor. "Alan" çalışması, etnografik odaklanma buna göre yayılıyor. Diğer taraftan, araştırma klasik anlamda araştırma etiğine uyulmuyor. "Şeffaf" olma, araştırmacının kendisini olduğu gibi tanıtması, araştırılmalardan "gönüllü rıza" almak kuralı uygulanmıyor. Bu durumun farkında olan araştırmacı, makalesinin büyükçe bir bölümünü etik konumunu açıklamaya ayırmış. Schepher-Hughes, "daha üst insani etik kaygılar, insan hakları" açılarından kullandığı yöntemi mazur gösteriyor. Bu araştırmayı yürütebilmek için de etik izni, kendi antropoloji bölümünden değil, gazetecilik bölümünden almış olması da bir tesadüf değil. Yukardaki dört örnek, bize antropoloji yöntemleri kullanılarak yapılan araştırmaların genel kabul görmüş değişkenlerin dışında yeni veriler ve bakış açılarını getirmek adına önemli oluyor. Ortaya çıkan bulguların ne tür sosyal politikalarda karşılığını bulacağı ise yöneticilerin ilgi ve becerisine kalıyor. Bu tür araştırmalarda, folklor çalışmaları veya sözlü tarih incelemelerinin ötesinde

bir bütüncülük ile söz konusu konulara yaklaşıyor.

Antropoloji bilim dalı kendi içinde bu tür değişimlere sahne olurken, önümüzdeki on yıllarda bu bilim dalının sağlık alanına katkısının artacağı ve giderek sadece makaleler şeklinde olmayıp, araştırma bulgularını enine boyuna tartışan kitaplaşmış monografiler şeklinde olacağı öngörülmüyor. Türkiye'de bugün bölümlerdeki tüm kısıtlamalara rağmen, ağrı antropolojisi (fibromiyalji tanısı), Alzheimer kültürü gibi konuları çalışan antropoloji öğrencileri var. ABD'de son yıllarda ortaya çıkan ekonomik krize rağmen, Obama'nın araştırma fonlarını kısmadığı biliniyor. Üstelik muhalefet tarafından eleştirilen bu destek sadece tıp, fizik gibi pozitif bilimlere değil, tüm sosyal bilimlere de kapsayıcı şekilde sürüyor. Obama'nın tüm bilim dallarını bir bütün olarak görmesinde, sosyal bilimlerin ayrılmadığı bir bilim anlayışına sahip olmasında, belki de annesinin antropolog olması da rol oynamış olabilir.

Sağlık alanında yürütülen antropolojik araştırmalarda, yöntem olarak "mixed methods" adı verilen; hem sayısal hem niteliksel araştırma yöntemlerinin harmanlanarak konuya ve araştırmanın amacına uygun olarak tasarlandığı yöntemlerin giderek daha fazla kullanılacağını öngörmek, sanırım çok yanıltıcı olmayacak. Her ne kadar sayısal ifadelerin yüceliği ağırlığını korusa da, sosyal araştırma dünyası yoğun odaklı, genelleme yapma kaygısından uzak, bir konuyu derinlemesine anlamaya çalışan antropolojik bakış açısında saklı olan anlayış gücünün farkında. Bir yandan bu yöntemin hakkı verilirken aynı zamanda genel olarak sosyal bilimlerin ve özellikle antropolojinin Türkiye'de ülke ve insanlık yararına serpilme olanağı bulmasını umuyorum.

Kaynaklar

Altorki, Soraya, "At Home in the Field", der. Soraya Altorki ve Camillia Fawzi El-Solh, *Arab Women in the Field - Studying Your Own Society*, Syracuse University Press, 1988

Altuntek Serpil, N., "Yerli'nin Bakışı, Etnografya: Kuram ve Yöntem", *Ütopya*, Ankara, 2009

Amus, Diego, *Disease in the Historiography of Modern Latin America*, Duke University Press, 200

Bastin, Rom, "Participant Observation in Social Analysis", *Applied Qualitative Research*, Gower Publishing, 1985

Cohen, Mark Nathan, *Health & the Rise of Civilization*, Yale University, 1984

Dora, Serkan, *Büyüklen Fotoğraf, Küçülen Sosyoloji*, Ege Basım, 2003

Emerson, R.M. vd., *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması, Etnografik Alan Notları Yazımı*, (University of Chicago, 1995), *Türkçesi*, Erkan Koca, Birleşik Yayınları, 2008

Farmer, Paul, *Infections and Inequalities*, University of California Press, 1999

Goldstein, Kenneth S., *Sahada Folklor Derleme Metodları*, çev. Ahmet Uysal, *Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay. 23.*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1977

Good, Byron, J., *Medicine, Rationality and Experience, An Anthropological Perspective*, Cambridge University Press, 1996

Gürsoy, Akile, "İstanbul'da Bebek Ölümünün Kültürel Boyutları Üzerine Araştırmanın Yöntem Konusunda Düşündükleri", *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *Halk Sağlığı Özel Eki*, Cilt 25, Sayı 4, Yıl 2003

Gürsoy, Akile "Economic Growth or Survival? The Problematic Case of Child Mortality in Turkey", (with Behar and Courbage), *European Journal of Population*, 15: 241-278, 1999

Gürsoy, Akile, *Beyond the Orthodox: Heresy in Medicine and the Social Sciences from a Cross-Cultural Perspective*, *Social Science & Medicine*, Vol. 43, No.5, 1996 (a)

Gürsoy, Akile "Abortion in Turkey: A matter of state, family or individual decision", *Social Science & Medicine*, Vol. 42, No.4, Şubat 1996 (b)

Gürsoy, Akile "Infant Mortality: A Turkish Puzzle?", *Health Transition Review*, Vol.2, No.2, Ekim 1992

Kleinman, Arthur, *University of California Press, 1995 Writing at the Margin - Discourse Between Anthropology and Medicine*, University of California Press, 1995

Gezon, Liza & Kottak, Conrad, *Culture*, Mc-Graw Hill, (ikinci baskı), 2014

Kümbetoğlu, Belkis, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, 2005

Leininger, M., "Hemşirelik ve Antropoloji", *Türk Hemşireler Dergisi*, Ankara, No.1, 1977. (M. Leininger'in makalesi "Nursing and Anthropology, Two Worlds to Blend", çevirisi ile birlikte, *Health and Anthropology*, NY: John Wiley & Sons, 1970)

Marshall, Catherine ve Gretchen B. Rossman, *Designing Qualitative Research*, Sage Publications, 1989

Morsy, Soheir, "Fieldwork in My Egyptian Homeland", der. Soraya Altorki ve Camillia Fawzi El-Solh, *Arab Women in the Field - Studying Your Own Society*, Syracuse University Press, 1988

Murray, Craig, D., "E-mail: a qualitative research medium for interviewing? *International Journal of Social Research Methodology*, Vol. 1 Bo 2, April - June, 1998

Schepher-Hughes, Nancy, *Parts unknown - Undercover ethnography of the organs-trafficking underworld*, (Sage Publications 2004). <http://eth.sagepub.com> at UNIV WASHINGTON LIBRARIES, March 6, 2010

Shami, Seteney, "Studying Your Own", der. Soraya Altorki ve Camillia Fawzi El-Solh, *Arab Women in the Field - Studying Your Own Society*, Syracuse University Press, 1988

Terzioğlu, Ayşecan, "Experiencing and Explaining Cancer: A Critical Study of Turkish Modernity through the Cancer Patients' Illness Narratives, Ph. D. in Cultural Anthropology, The City University of New York-The Graduate Center, 2007

Thompson, Paul, *Geçmişin Sesi - Sözlü Tarih*, Çev. Şehnaz Layıkel, *Tarih Vakfı Yurt Yayınları 84*, (1978) 1999

TÜBA, *Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*, 2002